

IX SKYRIUS

Nesutarimai šeimoje

Santuokos prigimties doktrina tiesiogiai veikė oficialias skirtingų konfesinių bendruomenių nuostatas dėl separacijos ir skyrybų. Pagal Romos katalikų mokymą, skyrybos buvo negalimos; santuoką nutraukdavo tik vieno iš sutuoktinių mirtis. Kitais atvejais ji galėtų būti tik paskelbta negaliojančia ir panaikinta (kadangi ji teisiškai niekada ir nebuvo įvykusi) ir net tada tik dėl vos kelių „panaikinančių [t. y. anuliuojančių, paverčiančių negaliojančia] kliūčių“. Tarp šių kliūčių buvo nepakankamas amžius, impotencija, jau sudaryta santuoka, abdukcija, santuoka su draudžiamo kraujo laipsnio ar vedybinės giminystės asmenimis bei nesutampanti religija. Protestantai teoriškai galėjo išsituokti, nors leistinių prižasčių buvo nedaug: Liuteriui ir Kalvinui tai buvo tik svetimavimas ir, su įvairiomis išlygomis, šeimos palikimas. Nė vienas iš reformatorių neleido skyrybų dėl sutuoktinių nesuderinamumo ar žiaurumo. Roberto Kingdono kruopščiai ištyrinėti Ženevos atvejai rodo, kaip ankstyvieji reformatoriai (išskyrus Martiną Bucerį) nenoriai leisdavo nutraukti santuoką.¹ Ortodoksams santuoka buvo šventa sąjunga, palaiminta Bažnyčios ir iš esmės neišardoma. Vis dėlto, kai porai iškildavo sunkumų, dėl ortodoksų santuokų sprendavo pasaulietiniai teismai, kurie galiausiai prisitaikė skyrybų koncepciją, o laikui bėgant išgrynino spektrą daugiau ar mažiau ribojančių prižasčių, dėl kurių galima išsiskirti. Jau šešiolikto amžiaus Rusijoje kai kuriuose tokio pobūdžio sąrašuose buvo minimos daugiau kaip dvidešimt prižasčių, o tarp jų – svetimavimas, raupsai, šeimos palikimas (net jei ir priverstinis) bei įvairūs sutuoktinių žiaurumo ir nesuderinamumo atvejai.² Be to, LDK rusėnai seniai žvelgė į santuoką kaip į civilinį dviejų individų klausimą, ir taip jie traktavo santuoką gerokai po reformacijos; tad ir septynioliktame amžiuje poros palyginti lengvai galėjo išsiskirti be Bažnyčios pagalbos.³

Tolesniuose poskyriuose pirmiausia apžvelgiu skundus dėl sutuoktinių žiaurumo, neištikimybės ir šeimos palikimo, siekdamas išsiaiškinti, kas sukeldavo sunkumų ir kaip Vilniaus bendruomenės stengėsi išspręsti

buitinius konfliktus. Tada pereinu prie keturių atvejų, tokių kaip separacija, skyrybos ir kaltinimai dvipatyse, analizės, siekdamas atskleisti, kokią įtaką Vilniaus konfesinis kraštovaizdis galėjo turėti kuriant asmenų, gyvenančių bendruomenėse, kuriose kaimynams (ir sutuoktiniams!) galėjo būti taikomos viena kitai prieštaraujančios normos, praktinius lūkesčius šiais klausimais.

Skundai dėl santuokos

Daugelis protestacijų, užregistruotų Vilniaus teismuose, daugiausia buvo susijusios su žala turtui, sveikatai ir garbei, tarp jų pastaroji iš tikrųjų buvo ne paskutinėje vietoje. Atrodo, jog kai kurie skundai susiję su visiškai svetimais žmonėmis, regis, atsitiktinai suėjusiais kartu, nors keliais atvejais, skaitant kitus šaltinius, išaiškėja tai, ką protestacijoje veikiausiai sąmoningai norėta nuslėpti: tarp ieškovo ir atsakovo buvo glaudūs ryšiai. Kitais atvejais santykiai darosi aiškūs: tai du kurios nors mažesnės bendruomenės nariai – du besivaidijantys cechai ar to paties cecho nariai arba dar dažniau – vieno namo gyventojai, kurie susivaidijo darbe ar kasdieniame gyvenime. Keliais atvejais besibylinėjančios pusės iš tiesų buvo šeimos nariai, netgi vyras ir žmona. Dažniausiai sustojame prie pirmojo dramos veiksmo. Šioje dalyje nagrinėju tris konfliktuojančių porų istorijas. Vienoje jų sutuoktiniai, atrodo, susitakė; apie kitų likimus nieko nežinau.

Šie pasakojimai leidžia suvokti, dėl kokio savo partnerių elgesio sutuoktiniai manė esant verta skųstis teismui ir kaip jie tokius skundus formuluodavo septyniolikto amžiaus Vilniuje. Jie taip pat paaiškina tai, ką sveikas protas sufleruoja bet kuriam šių dramų stebėtojai: konfesija buvo ne vienintelis ir netgi ne svarbiausias dalykas, dėl kurio sutuoktiniai būtų vaidijęsi. Iš tikrųjų konfesijos vaidmuo akivaizdžiai nepasireiškia nė vienoje iš mano matytų protestacijų, kurias vienas sutuoktinis pateikia kitam bet kurioje jurisdikcijoje. Maža to, nėra jokio tiesioginio įrodymo, kad kuri nors iš šių trijų problemišku santuokų būtų konfesiškai mišri.

„Jeigu pirmiau Aukščiausiasis Viešpats...“

Septyniolikto amžiaus pabaigoje kailiadirbys Bazylis Zawiskis gyveno Vilniaus priemiestyje iškart už Trakų vartų. 1676 metų gruodžio 21 dieną jis stoji prieš magistratą su skundu „prieš garbųjį poną Matyjaszą,

mėsininką, ir ponią Agatą [iš tikrųjų, kaip žinome iš kito teksto, Jagnieszką] Safnowską-Ginelewiczową, sutuoktinius ir Vilniaus miestiečius, kaip ir prieš ponią Agatą [šįkart teisingai] Ginelewiczówną, jų dukterį ir savo sutuoktinę“⁴. 1676 metų gruodžio 21 dieną ieškovo žmona ir uošviai kartu su savo bendrininkais tariamai užpuolę jo namus (tikėtina, ir kaltinamos žmonos namus), „išmušdami, išdauždami ir išpjaudami langus“ (pastarasis veiksmas įprastas šiam žanrui). Zawiskis prieš teismą kaip savo tvirtinimo įrodymą pateikė puskardį. Tačiau čia pasakojimas nesibaigė, nes, kaip skaitome kailiadirbio kaltinimo tęsinyje,

patys tuo nepasitenkino ir norėjo jį nušluoti nuo žemės paviršiaus, tad jų anksčiau minėtoji duktė Agata Ginelewiczówna savo sutuoktiniui, o dabar ieškovui du kartus davė nuodų: vieną kartą – su degtine, kitą kartą – su *bigosu* [medžiotojo kopūstų troškiniu]. Ir jeigu pirmiausia Aukščiausiasis Viešpats, o ir vaistininkas ponas Ubrykas nebūtų suteikę pagalbos, jis, be abejo, būtų kartu su savo vaikais palikęs šį pasaulį.

Protestacija baigiasi trumpu ir bendro pobūdžio viso turto inventoriumi, aiškiai rengiantis ilgiau bylinėtis su žudikiškų polinkių turinčia žmona ir bendrininkais uošviais. Tai, kad degtinė ir bigosas pasirinkti kaip nuodijimo įrankiai, be jokios abejonės, patvirtina buvus išankstinį sumanymą ir kėslus.

Šioje konkrečioje dramoje turime tai, ko beveik visada trūksta: žvilgsnį į veiksmo baigtį. Nežinau, kas nutiko prieš pertrauką, tačiau leidžiantis uždangai šalys buvo sutaikytos. 1689 metų rugsėjo 16 dieną – praėjus trylikai metų nuo pirminio skundo – tas pats vyras, su kuriuo buvo blogai elgiamasi, sudarė savo testamentą.⁵ Kadangi jis dabar „artėjo prie [savo] gyvenimo pabaigos ... ir daugiau nebeturėjo vilties susigrąžinti sveikatą“, suprato, kad laikas sudaryti testamentą, kad nekiltų ginčų tarp galimų jo paveldėtojų.

Turėjo jų dvejetą. Pirmasis buvo sūnus, taip pat vardu Bazylis, nors tai buvo vienuolinis jo vardas, kurį šis pasirinko duodamas įžadus kaimynystėje, prie bažnyčios Smėlynėje esančiame pranciškonų vienuolyne. Šis sūnus buvo iš pirmosios santuokos, galbūt vienas iš likusių gyvų po apnuodijimo bigosu epizodo. Bazylio vardas, kaip ir tėvo amatas, nes mėsininkai tomis dienomis dažnai būdavo rusėnai, leidžia numanyti jį buvus rusėnų kilmės.⁶ Tačiau tėvas prašys būti palaidotas šiek tiek toliau – dominikonų Šv. Dvasios bažnyčioje, o jo sūnus, nors ir pasirinkęs savo tėvo rusėnišką vardą kaip savo vienuolišką vardą, buvo vienuolis pranciškonas. Galbūt šeimoje būta neseniai atsivertusių į katalikybę, ir

liekamuosius saitus su rusėniška kultūra atskleidė profesijos ir vardų pasirinkimas. Bet turėtume prisiminti tuos katalikus vilniečius, kurie kartais savo vaikams parinkdavo rusėniškus vardus. Antai, Anastazija buvo populiarus vardas tarp katalikų tėvų. Bazylis buvo daug mažiau paplitęs vardas tarp lenkų ir lietuvių katalikų; iš tikrųjų, skaitydamas krikšto metrikų knygų įrašus, su juo nesusidūriau. Šio vardo pripažinimas Romos katalikų vienuolio vardu galbūt susijęs su tuo, kad Vilniaus gatvėse nuolat susidurdavo Rytų ir Vakarų apeigų krikščionys.

Kita Zawiskio paveldėtoja buvo jo antroji žmona Agata Ginelewi-czówna – ta pati, kuri prieš trylika metų patiekė jam ir jo vaikams užnuodytą degtinę ir bigosą. Jis jai paliko iš esmės viską, „kadangi, – rašė jis, – patyriau didelį dabartinės mano žmonos darbštumą, užsidegimą ir pastangas uždirbant duoną ir tą [nekilnojamąjį] turtą, kurį aš turiu iš Dievo malonės“. Zawiskis savo sūnų nušalino nuo bet kokių pretenzijų į savo žmonos dalį, tačiau ją įpareigojo patenkinti kai kuriuos minimalius posūnio poreikius, kaip kad vienuolio abitas kasmet penkerius metus po testatoriaus mirties. Tiesa, Zawiskis rašo apie „didelį darbštumą, užsidegimą ir pastangas... uždirbant duoną“, nors kitas būtų paminėjęs savo sutuoktinės „rūpestingumą ir meilumą“, bet vis dėlto atrodo, kad didžiąja dalimi reikalai išsprendė. Galbūt pradinė nesantaikos priežastis buvo tai, kad jis vaikus iš pirmosios santuokos atkraustė į namų ūkį; galbūt būta kažkokių ginčų dėl turto, kurį Zawiskis suregistravo savo protestacijoje. Bet kuriuo atveju pasakojimas rodo, kad sutuoktiniams buvo įmanoma susitaikyti, kad vieši procesai pasaulietiniuose teismuose galėjo vaidinti tam tikrą vaidmenį palaikant namų ramybę, ir svarbiausia – kad mes turėtume būti atsargūs ir iš daugelyje protestacijų, kurios paprastai tėra, be abejo, ilgai trunkančios istorijos likučiai, aprašyto smurto nedaryti išvadų, kad jis stačiai siautėjo Vilniaus visuomenėje: vieša skundų dėl smurto registracija buvo vienas iš mechanizmų, kuriuo buvo užtikrinama taika, taip pat ir taika šeimoje.